

Іванна Ломака

ПОЛІТТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У ВИБОРАХ

*У статті з'ясовано, в яких головних вимірах релігія проявляє себе в політичному та виборчому процесах у сучасній Україні, яку систему цінностей, уявлень, звичаїв та норм поведінки використовує задля впливу на виборців. Обґрунтовано роль, значення та вплив поліконфесійності українського суспільства на особливості підтримки релігійними організаціями тих чи інших політичних сил. Зроблено висновки щодо ступеня участі та значимості ролі релігійних організацій у передвиборчих кампаніях. **Ключові слова:** релігія, церква, релігійні організації, політична партія, політичний лідер, вибори, передвиборча агітація, поліконфесійність.*

Ivanna Lomaka. Features of the participation of religious organizations in pre-election political technologies in Ukraine. The article defines the main dimensions in which religion manifests itself in political and electoral processes in modern Ukraine, which system of values, ideas, customs and norms of behavior used to influence voters. The role, significance and impact on Ukrainian society polyconfessional features support for religious organizations of various political forces. The conclusions about the degree of involvement and importance of the role of religious organizations in election campaigns. **Keywords:** religion, church, religious organizations, political parties, political leaders, elections, campaigning, polyconfessionality.

Практика сучасного політичного життя свідчить: вплив релігії на політичні процеси не є ані вирішальним, ані нескінченно малим. Релігія сьогодні має абсолютно чіткі межі і напрями цього впливу, одним з яких є, наприклад, релігійний вплив на суб'єкта політичної дії. Він доволі складний і багатоплановий. Величезні зрушення захоплюють з собою і релігію, виводять її з традиційного стану зосередженості на індивідуально-особистісному та надприродному, змушують взаємодіяти з різними структурами суспільного життя, серед яких знаходиться і політика [6, с. 174].

Застарілою помилкою багатьох дослідників були і залишаються традиційні намагання розглядати політичний процес ізольовано від релігійної ситуації. Повне розділення політики та релігії, здійснене в академічній політології є природним породженням дискур-

сивного, диз'юнктивного мислення, поширеного в індустріалізованому суспільстві. Це не приносило особливих евристичних чи практичних успіхів, адже у людській свідомості немає бар'єру між політичними та релігійними поглядами, вони живуть там нерозривно, практично невіддільно одне від одного.

Якщо релігійні установи відмовляться від участі у розв'язанні важливих соціально-політичних проблем, то репрезентована ними релігія істотно звужить сферу свого впливу. Тому всередині різних релігій їхні лідери неодмінно доходять висновку, що релігійна віра має бути співвіднесена з тією дійсністю, у якій живе і діє конкретна людина, з політикою, від якої життя багато в чому залежить.

Історія політичної думки фіксує певну закономірність, яка полягає у поступовому, проте постійному зруженні сфери впливу релігійних цінностей і засобів організації людності на політичне життя й думку. Якщо в стародавньому світі й до середньовіччя релігія підпорядковувала собі в основному сферу політичного життя (зокрема її публічно декларованого змісту), то вже за Нового часу політична думка досягла такого рівня розвитку, за якого вона змогла висунути обґрунтовану систему власних концепцій, що почали ефективніше, ніж раніше, сприяти досягненню актуальних політичних цілей [6, с. 173].

У сучасному світі релігія може помітно впливати на зміст політичного життя і форми політичних відносин, зіставляючи їх з релігійними традиціями, настановами і приписами. Релігія впливає на взаємодію між індивідами і соціальними групами, а також між соціальними групами як такими. Впливає вона й на взаємодію індивіда і суспільства. Тому за релігійною ознакою можуть створюватися і діяти громадські об'єднання і партії, складовою програм яких є відстоювання окремих релігійних ідей або вчень. Ці партії можна умовно поділити на дві групи. Одна з них висуває на передній план релігійну належність як визначальну ознаку певного політичного об'єднання. Такими є ісламські партії в мусульманських країнах, як-от, «Брати мусульмани» або ж рух Талібан в Афганістані. Друга передбачає згуртування людей з різними поглядами (навіть світських, вільнодумно налаштованих громадян, якщо вони визнають позитивне значення християнських цінностей) [4, с. 91].

Досвід зарубіжної політичної історії демонструє, що керівництво релігійних об'єднань може прямо або опосередковано орієнтувати свою паству у політичних питаннях. Таким чином, релігія

впливає через численні церковні установи, різні релігійні чи напіврелігійні партії, молодіжні, жіночі, професійні об'єднання, які тримають у полі зору особу від юності і до старості. Через них здійснюється особлива роль релігії у виробленні, формуванні громадської думки щодо багатьох політичних питань. Сучасна практика переконливо засвідчила таку здатність релігійних вірувань у царині сучасної політики, як згуртування народу задля досягнення загальнонаціональних політичних цілей. З цього приводу Г.Лебон вважав релігійні вірування «єдиним фактором, який може одномоментно дати якомусь народові повну спільність інтересів, почуттів і думок. Релігійний дух замінює, таким чином, відразу поступові спадкові надбання, що є необхідними для утворення національної душі. Народ, охоплений якимось віруванням, не змінює, ясна річ, душевного складу, але всі його здібності звернені до однієї мети: до торжества його релігії, і вже лише через це одне міць його стає страшною» [2, с. 121].

Якщо розглядати особливості проявів політизації церкви в Україні, то можна констатувати, що на сьогодні ми маємо змогу спостерігати, як церва відходить від виконання свого основного обов'язку — духовної опіки віруючих людей. Вона перетворюється на меркантильну політичну структуру, що керується у своїй діяльності не моральними настановами Євангелія, а візантійськими принципами цезаропапізму та звичайної практичної доцільності. Нині залучення релігійних організацій до політичної діяльності є однією з форм використання їхнього суспільного впливу в політичних цілях. Варто зауважити, що від років незалежності жодна з виборчих кампаній в Україні не проходила без участі релігійних діячів. Це могло відбуватися у формі використання церковних амвонів для політичної агітації, участі духовенства у виборчих списках, а найчастіше — у цих двох формах.

Релігійна ситуація в Україні певною мірою відображає суспільно-політичну ситуацію. Тому цілком природним є взаємотяжіння окремих церков і певних політичних сил. Так УПЦ КП користується підтримкою націонал демократичних партій: Народного Руху України, Української республіканської партії, Республіканської християнської партії, Української національної асамблеї. У цьому разі контакти між церквою і партіями є досить відвертими: Патріарх Філарет особисто привітав останні з'їзди НРУ та РХП, а один із його єпископів — перший з'їзд виборчого блоку «Національний фронт». Кілька відомих політичних діячів —

народних депутатів входять до Вищої церковної ради УПЦ КП. На захист її інтересів у Верховній Раді минулого скликання було депутатське об'єднання «На захист Українського Православ'я».

Відносини УПЦ МП з політичними силами є більш обережними. Церква намагається демонструвати свою дистанційованість від політики. Втім, у Верховній Раді було депутатське об'єднання «На підтримку канонічних традиційних Церков», акції й заяви якого були скеровані передусім на підтримку УПЦ МП. До цього об'єднання входили переважно депутати лівої орієнтації — представники Соціалістичної і Комуністичної партії України. У передвиборчих програмах цих партій було висловлено підтримку ідеї об'єднання православ'я в Україні на тих засадах, якими керується УПЦ МП. Їй також симпатизують деякі центристські партії. Так, декілька архієреїв УПЦ МП були занесені на парламентських виборах 1998 року до виборчого списку Партії регіонального відродження України, яка вимагала, крім усього іншого, «надати канонічним конфесіям, передусім УПЦ, усі пільги, необхідні для відновлення духовності нашої Батьківщини» і «гарантію державного захисту громадян від ідеології та практики націоналізму». Другим номером у списку партії, очолюваної донецьким мером, був єпископ Вишгородський Української православної церкви Московського патріархату, намісник Києво-Печерської лаври Павло (Лебідь).

Напередодні парламентських виборів 2002 р. партії та блоки, а також кандидати, які балотувалися до Верховної Ради за мажоритарними округами, традиційно розглядали релігійні організації як серйозний додатковий ресурс для залучення голосів виборців. Однак, порівняно з виборами 1998 р., звернення політичних партій до проблем релігії і церков у своїх передвиборчих програмах були помітно стриманішими. Так, блок Юлії Тимошенко висловився у своїй програмі за впровадження добровільної духовної освіти у школи, інші обіцяли «з повагою ставитися до різних світоглядних і релігійних переконань» (блок «За єдину Україну!»), «сприяти гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин; розвивати «...релігійну самобутність» (СПДУ(о)), сприяти створенню умов для задоволення релігійних потреб віруючих і засуджували релігійний екстремізм (Компартія України), дотримуватися принципів свободи совісті та віросповідань («Жінки України»).

Дуже виразну «ідеологічну» позицію щодо релігійної ситуації у країні зайняли три суб'єкти. Селянська партія висловилася за підтримку «канонічного православ'я», «Русский блок» звинуватив

державу в дискримінації канонічної УПЦ і також оголосив про «намір захищати інтереси канонічного Православ'я і Церкви», а виборчий блок «Народний рух України» заявив про підтримку тих церков і «релігійних конфесій», які стоять на ґрунті самостійної української держави і її повної політичної незалежності, виступають за єдину українську помісну церкву. Лише одна партія (відвертий аутсайдер виборчих перегонів) — Народна партія вкладників та соціального захисту заявила про свій намір «боротися проти розвитку сект».

Деякі учасники передвиборчого марафону (наприклад, блок В. Юценка «Наша Україна», Партія зелених України, Соціалістична партія) взагалі не торкалися релігійних проблем у передвиборчих програмах. Дуже цікавою є відсутність релігійної проблематики у програмі «Нашої України», до якої увійшли, серед інших, Християнський народний союз і Республіканська християнська партія, та досить чутливий до церковних питань Конгрес українських націоналістів [5]. Варто також зазначити, що більшість партій, які визначають себе як християнські і які брали участь у парламентських виборах 1998 р., 2002 р. не ризикнули піти на вибори самостійно й розчинилися у блоках. Разом з тим, згідно з опитуванням, здійсненим Українським інститутом соціальних досліджень і центром «Соціальний моніторинг» (опитано понад 2000 осіб), 6% респондентів висловили впевненість у тому, що проголосують на майбутніх парламентських виборах за партію, яка керується християнськими ідеями. Ще 33% вважали, що подібний вибір для них цілком імовірний [3, с. 17]. Очевидно, саме на цих виборців розраховували дві християнські партії, які ризикнули самостійно взяти участь у виборах, — Всеукраїнське об'єднання християн та «Християнський рух». Програмним Всеукраїнського об'єднання християн стало гасло «Жити, працювати і вчитися за Біблією!» На відміну від «ХР», об'єднання запропонувало виборцеві доволі докладну концепцію побудови держави на християнських принципах, яку підтримали представники найбільш впливових церков і релігійних спільнот України. Про це свідчить те, що за списком ВОХ балотувалися: помічник президента Всеукраїнського Союзу християн віри євангельської, відомий проповідник, публіцист та історик церкви В.Франчук, молодий священник УПЦ в єдності з Московським патріархатом В.Скнар, ректор Київського християнського університету С.Волосюк.

У рамках виборчої кампанії 2002 р. особливо цікавим є звернення до ідей церкви та релігії Комуністичної партії України.

Роль цієї партії у радянський період у винищуванні української церкви є очевидною і не є приводом для дискусії. Не варто також подавати нескінченний перелік безцінних пам'яток мистецтва, в тому числі культових, що були зруйновані та понівечені, вивезені або продані за кордон за час панування на теренах України «диктатури пролетаріату».

Однак уже у 2002 р. комуністи виявилися найбільш послідовними серед тих, хто боровся за здобуття «голосів Церкви». Комуністична партія України впродовж 2001 — початку 2002 рр. значною мірою зблизилася з УПЦ в єдності з Московським патріархатом і зробили кілька кроків, які не могли залишитися не оціненими з боку священноначалля цієї церкви. Сюди можемо віднести такі вагомні кроки, як вибачення за репресії радянських часів; жорсткий спротив візитові Папи Івана Павла II в Україну; проголошення особливого ставлення до УПЦ і засудження діяльності «політико-церковних розкольніцьких угруповань, які ведуть боротьбу з канонічним православ'ям». Лідер КПУ Петро Симоненко виступає проти спроб переорієнтації України на західну модель розвитку, «в підґрунті якої знаходяться цілковито чужі українському народові протестантсько-католицькі погляди й уявлення». Як зазначає П. Симоненко, саме західний вектор розвитку, який відстоюють «католики, уніати й розкольніки», робить їх ворогами комуністів, а прагнення УПЦ зберегти цілісність «культурно-історичного простору східного слов'янства, духовну єдність трьох братніх народів» — відповідно, уможлиблює співпрацю УПЦ і КПУ. Комуністи виявилися найбільш впливовою силою, яка виступає за реінтеграцію радянського простору і проти конкурентів УПЦ, а їх лідер П. Симоненко двічі за півроку був прийнятий патріархом Московським і всієї Русі Алексієм II.

По-іншому розгорталися події під час президентських виборів 2004 р. Напередодні другого туру виборів усі політичні сили розмежувалися на два великі табори: один підтримував кандидата від влади В. Януковича, другий — лідера опозиції В. Ющенка. Схожа картина склалася і у релігійному сегменті українського суспільства. Проте конфесійний вимір виборчого процесу вирізнявся також і власним специфічним забарвленням, порівняно з політичним. Ідеться, передусім, про міру включення релігійного чинника у політику. А ця міра виглядала зовсім нетотожною з погляду дотичності різних конфесій до президентської кампанії.

У процесі розвитку передвиборчої президентської кампанії простежується суттєва поляризація релігійного фактора. Причому критерієм цієї поляризації виступає не географічний чи етнічний чинник, як це часто трапляється у подібних випадках, а прагнення і готовність вболівати за правду. Як наслідок, на одному полюсі опинилася Українська православна церква Московського патріархату, на другому — цілий спектр релігійних організацій — членів Ради представників християнських церков України (УПЦ КП, УГКЦ, УЛЦ, РКЦ, церква християн віри євангельської України, Українська християнська євангельська церква тощо). Ставлення цих двох таборів до виборів було справді відмінним, як у методологічному, так і сутнісному аспектах. Об'єднання християнських церков України вдалося до таких дій, які не суперечили ані чинному законодавству щодо свободи совісті та релігійних організацій, ані церковним канонам. Отже, правова норма про невтручання церкви в політику зазначеними конфесіями фактично була дотримана. Вони не займалися агітаційною пропагандою на підтримку В. Януковича чи В.Ющенко, не давали благословення жодному із кандидатів на пост глави держави, а свої зусилля зосередили на проведенні молебнів за чесність та прозорість президентських перегонів.

Після першого туру виборів, коли стали відомими для широкого загалу масові фальсифікації результатів виборчого процесу, вказані релігійні об'єднання виступили на захист конституційних прав українського народу, який вийшов на публічні акції протесту. Ними були підготовлені звернення, адресовані як пересічним громадянам, так і представникам владних структур та Президентів України. У цих документах засуджувалися протиправні засоби впливу на волю виборців, лунали заклики виправити ситуацію, не допустити обрання нового Президента нелегітимним шляхом, наголошувалося на необхідності відстоювати свої права, але тільки законно.

Цілком протилежною була позиція Української православної церкви Московського патріархату, що відверто підтримала експрем'єра. Так, напередодні першого туру предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир благословив участь у виборчій кампанії лише В.Януковича, охарактеризувавши його як людину духовну та єдино гідну очолити українську державу. Це Благословення стало знаком для відкритої й активної агітпропаганди з боку священноначалля, кліру та вірних УПЦ МП за кандидата у Президенти України В. Януковича.

На парламентських та місцевих виборах 2006 р. активність духовенства була меншою, порівняно з 2004 р. Вибори відбувалися за іншою, ніж попередні вибори, системою — пропорційною. У списки до Верховної Ради від різних партій та політичних блоків увійшли 10 духовних осіб (згідно з даними Центральної виборчої комісії [5, с. 3]). Натомість у списки до різного рівня місцевих рад балотувався не один десяток духовних осіб. Чи не рекорд встановили священнослужителі Хмельницької єпархії УПЦ КП, які на чолі зі своїм єпископом посіли 15 місць у різних радах. Найбільшу реакцію в мас-медіа викликав факт, що виборчий список Партії регіонів до Одеської облради очолив місцевий митрополит УПЦ (МП) Агафангел (як відомо, він завжди цікавився політикою, був задіяний у виборах 2004 р., а починав свою депутатську діяльність ще в радянські часи).

Загалом важко уявити, що участь представників різних церков та релігійних організацій у виборах (це їх законне право як громадян) могла проходити без порушень чинного законодавства, яке забороняє церкві займатися політичною діяльністю. Розуміючи складність проблеми, багато церков виступили із заявами про заборону участі їх духовенства у виборах до Верховної Ради, а УГКЦ строго заборонила участь її священнослужителів у виборах до будь-якого рівня представницьких органів влади взагалі [7].

З метою недопущення політизації релігійного життя за ініціативи Президента В. Ющенка 3 березня 2006 р. на зустрічі з ним члени Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій підписали декларацію про заборону використання авторитету церков і релігійних організацій у передвиборчій агітації.

Аналізуючи президентську виборчу кампанію 2010 р., можна ствердити, що відбулося помітне зменшення політичної активності релігійних організацій, особливо якщо порівнювати з попередніми президентськими виборами. Хоча під час передвиборчого турне Віктор Янукович відвідав велику кількість храмів і монастирів, здійснив «фірмову» прощу на Афон, отримав силу-силенну благословень від правлячих архієреїв й активно використовував образ «православного кандидата», священноначалля УПЦ (МП) було цього разу набагато обережнішим, ніж 2004 р., а її Предстоятель Митрополит Володимир уникав безпосередньої підтримки лідера Партії регіонів. Деяко різноманітнішою виявилася «релігійна складова» передвиборчої кампанії Юлії Тимошенко. Вона зустрічалася з єрархами всіх Українських православних

церков, з Римо- й Греко-Католицькими владиками, з представниками Константинопольського патріархату, доторкнулася до Стіни Плачу в Єрусалимі і отримала аудієнцію у Папи Римського Бенедикта XVI. Як Прем'єр-міністр — прагнула завоювати прихильність релігійних організацій, знижуючи для них тарифи на газ.

Як і в випадку президентських виборів 2004 р., досить цікаво розгорталися події після першого туру голосування президентських виборів 2010 р. Гостру громадську дискусію викликали звернення Предстоятелів УПЦ КП й УАПЦ, які закликали вірних не голосувати проти всіх, а зробити вибір між двома кандидатами. Пізніше Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій також оприлюднила офіційне Звернення до українського народу з нагоди другого туру виборів Президента України, де наголошувалося: «Якщо ми будемо байдужі до вибору Президента або проголосуємо проти всіх — ми втратимо свій шанс, а вибір все одно буде зроблений, але вже без нашої участі». Але найбільшого резонансу набув коментар Глави УГКЦ кардинала Любомира (Гузара) до звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Архієпископства з нагоди другого туру виборів. Власне, само «Звернення» цілком відповідало соціальному вченню Католицької церкви і нагадувало вірним про відповідальність перед Богом і Його Творінням. Але, коментуючи «Звернення», владика Любомир наголосив на тому, що «...не голосувати або голосувати «проти всіх» — це не є вибір, це є до певної міри втеча, тому ми цього не схвалюємо». Заклик Глави УГКЦ, переважну більшість вірних якої зосереджено в Галичині, обов'язково обрати між В.Януковичем і Ю.Тимошенко, означав підтримку Прем'єр-міністра. Щоправда, «Інструкція про вибори» УГКЦ (1994 р.) виключає саму можливість для церкви «хилитися в користь конкретної партії чи кандидата», лишаючи їй право «подавати етичні принципи і вимоги, необхідні в політиці» [1, с. 2].

Таким чином, висновуємо, що церква не може повністю відсторонитися від політики, а сутність політизації церкви полягає в самій природі феноменів «суспільство» і «церква», та неідеальності реального суспільства. Церква змушена, окрім своїх головних функцій, вступати з інститутами суспільства в політичні відносини. Постійна боротьба за думки та душі віруючих змушують церкву вступати в політичну боротьбу з іншими конфесіями, а часто і з політичними силами. Найбільш яскраво це видно в церковно-державних відносинах. Не маючи державної ідеології,

влада постійно намагається на базі тієї чи іншої конфесії штучно створити національну релігію. Це загострює міжконфесійні відносини, розгортає політичні конфлікти в середині конфесій. Під час виборів політичні сили активно використовують релігійно-церковний фактор. Політичні лідери, партії та блоки вводять релігійний елемент у свої програмні документи, використовують релігійну термінологію задля впливу на виборців, а після виборів уже також традиційно забувають про обіцяний захист інтересів церкви.

---

1. Єленський В. Релігія і церква в Україні : початок 2010 / В.Єленський // www.risu.org.ua [Електронний ресурс]. Дата звертання: 04.09.2010 р.

2. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. — СПб. : Макет, 1995. — 311 с.

3. Матеріали соціологічного дослідження «Релігія і церква в Україні». — К., 2004. — 36 с.

4. Онищенко О.С. Клерикалізм — ідейне знаряддя імперіалізму / О.С.Онищенко. — К. : Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. — 140 с.

5. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії України // www.risu.org.ua [Електронний ресурс]. Дата звертання: 04.09.2010 р.

6. Рибачук М.Ф. Релігія і політика / М.Ф.Рибачук, М.І.Кирюшко. — К.: Наукова думка, 1998. — 279 с.

7. Священики УГКЦ не мають права брати участь у виборах і займатися фінансовими операціями... // www.risu.org.ua [Електронний ресурс]. Дата звертання: 04.09.2010 р.